

Sajnos, a tudományos közgazdasági és gazdasági-földrajzi munka még nem haladt előre hazánkban olyan mértékben, hogy a termelés területi elhelyezkedésének a természeti adottságok jobb kihasználásának, minden irányú komplex- és komplikált terveit részletesen kidolgozhattuk volna. Nagy vonásokban azonban a termelési és beruházási előirányzatok területi-földrajzi elosztásának jobb, tudományosabb megalapozottsága, feltétlenül olyan mozzanat, ami szintén alátámasztja a terv realitását. Ezen a téren még sok munkára lesz szükség, hogy tervezésünk ne csak olyan értelemben legyen reális, amennyiben nem állít fel túlmerész célkitűzéseket, hanem olyan értelemben is, hogy az adott lehetőségeket *valóban ki is használjuk*.

Lehetőségeink minél nagyobb kihasználása a termelésben, a felhalmozás és fogyasztás arányainak helyesebb megállapítása vezetnek a terv végcéljának teljesítéséhez, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának maximális emeléséhez. Ezek a kérdések és számos más kérdés – mint pl. a műszaki fejlesztés feladatai – az itt adott keretek között

azért szorultak most háttérbe, mert fontosabbnak találtam második ötéves tervünk *alapvető* méreteinek és arányainak elemzését.

Második ötéves tervünk irányelveinek széleskörű megvitatása remélhetőleg igazolja Marx mély megállapítását, amely szerint: „Az elmélet anyagi erővé válik, ha a tömegeket megragadja”. Ez a marxi megállapítás jól ismert, de kevésbé ismert ennek folytatása és kifejtése: „Az elmélet akkor képes a tömegeket megragadni, ha *ad hominem* beszél. Ad hominem pedig akkor beszél, amikor radikálissá válik. Radikálisnak lenni pedig annyit jelent, mint a dolgokat gyökerüknél megragadni. De az ember számára mindennek gyökere maga az ember.”

És van-e olyan kérdés, amely képes volna a tömegek aktivitását jobban felfokozni, mint a saját jobb jövőjükbe vetett bizalom, amelynek legreálisabb garanciája maguknak a tömegeknek alkotó kedve, készsége és akarata, amey az „Irányelvek” *elmélete* után a terv végrehajtása során valóban *anyagi erővé* válik.

Irodalmi Újság, 1956. V.5.

Markos György:

Ember tervez — ember végez (*Széljegyzetek a tervvita margójára*)

Folyik a vita, zuhog, árad, hömpölyög, szélesedik és elmélyül. Üzemekben, vállalatoknál, állami intézményeknél, tudományos intézetekben, állami gazdaságokban, tsz-ekben, műszaki, társadalmi egyesületekben, és mindenütt másutt szerte az egész országban második

ötéves tervünk irányelv tervezetéről folyik a szó. Bírálat és önbírálat, a szenvedélyes lendület és józan megfontolás, nagyvonalú alkotókészség és gondosan aprólékos boncolgatás minden árnyalata felmerül ott, ahol az emberek egymással és a problémákkal szembesülnek.

A számos vita közül tanulságos volt a párt egyik vezető funkcionáriusának konzultációja a *TIT Kossuth Klubjában* a maga alapos és megfontolt tónusaival. Annál viharosabb volt ugyanitt a fiatal értelmiségiek *Petőfi Köre* által rendezett és két éjszakába belenyúló szenvedélyes vitája. Emellett nem lehet elmenni meghatottság nélkül. Emlékeztet ez a vita NÉKOSZ-idők szenvedélyére, a szárszói találkozó pozitív romantikájára, de még leginkább a láz felrobogó ifjú seregének, a Galilei-Kör fiataljainak országos kezdeményezéseire. Sőt jobb volt ezeknél, mert a vitázók mélyebb elméleti alapokon, nagyobb felelősséggel és több konkrét tudással nyúltak az általuk felvetett problémákhoz. Nyoma sem volt az érdektelenségnek, közömbösségnek, cinizmusnak, amivel a mai fiatalságot az utóbbi években olyan könnyedén megvádolták. A fiatalság nem közömbös, de az lesz, ha ellentmondást lát a hallottak és a látottak, a tételek és az élet, az elmélet és gyakorlat között, ha nem hallgatják meg, tehát beszélnie sem érdemes. De ennek itt nyoma sem volt. Sokat vártak a résztvevők a *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen* rendezett konzultációtól, talán már azért is mert amint az egyetem rektora, úgy ők is azt remélték, hogy érvényesülni fog itt a „genius loci”, de sajnos, érzésünk szerint, ez az együtt-lét nem tükrözte kellőképpen Marx szellemét, noha a hozzászólások között nem egy az előző viták folytatásaként tűnt fel.

Ezekről a vitákról tájékoztatást és véleményt adni több mint zurnalisztikai feladat. A sajtó, amely erről tudósít, kollektív szervező munkát végez, mert hozzájárul ahhoz, hogy mindenki megtudja, mit gondol az agronómus, a közgazdász és az építész, a mérnök és a munkás, a technikus, az organizátor és az adminisztrátor. Csak az összes nézetek egyeztetésével juthatunk el oda, hogy a XX. kongresszus szellemében kialakuljon az *ideológiai front*, amelyet az ország évek óta kívánt, de nélkülözött.

A felelősség tudata ott ül a hallgatók és hozzászólók arcán. Bárki szól hozzá, valami méltóságtejes, komoly, etikus felelősségvállalással teszi ezt, az ország, a munkásosztály, a szocializmus építése iránti felelősséggel. úgy várna az ember, hogy mennél alaposabb képzettségű szakemberek vitáznak, mennél jobban értenek a népgazdaság problémáihoz, annál bátrabban hatolnak le a problémák gyökeréig, annál több felvilágosítást tudnak adni a terv célkitűzéseiről, eszközeiről és módszereiről. Megdöböntő azonban, hogy a *DISZ Petőfi Körének* vitáin, ahol testvéri együttesben forrtak össze a fiatalok és az idősebbek – de másutt is – kiderül, hogy tudományos életünk, sőt közgazdaságtudományunk vezető egyéniségei nemigen ismerik a terv alapvető problémáit, eszközeit és módszereit, mert ezek kidolgozásához nem – vagy csak alig – járultak hozzá. Pedig az ember úgy képzelné, hogy a terv kidolgozásánál, vagy legalább is a megalapozásnál a tudományé az első szó és a gyakorlat a tudomány megállapításait ülteti csupán át a terv fejezeteibe és paragrafusaiba.

A konkrétumok, a tények kemény dolgok. Nyilvánvaló, hogy a konkrét tényekből kell kiindulni, s a tények erejét kell lerögzíteni az abszolútszámok, százalékszámok és indexszámok formai keretei között. A szám azonban csak forma, amely mögött a tartalom az élet, a mindennapi munka, az alkotó kedv, a kezdeményező akarat, a felelősség tudata és vállalása áll. A beruházási összegeket el lehet költeni. Nem a számon, hanem az emberen múlik, mi lesz a tartalom. Nem egy vitázó veti fel és joggal a múlt tanulságait, a múltban ismertetett abszolút és százalékszámok végleges eredményeit. Nem egy csodálkozik azon, hogy még nem értékelték tudományos mélységgel a múltat, s megütközik azon, hogyan lehet e nélkül, a konzekvenciák levonása nélkül új tervet csinálni.

A dogmatizmus minden formája, eszköze és módszere terítékre kerül. Nem egy vitázó veti fel a kérdést, miként feltétlenül helyesen kidolgozott általános érvényű elvi tételekből dogmák lettek. Az elmélet dogmává merevedik, érvényét veszti, ha nem alkalmazzák a gyakorlat ezerszínű valóságához, amelyet nem lehet uniformizálni, egy kaptafára húzni. A dogmatizmus ellentmondáshoz vezet s a leghelyesebb tétel is saját ellentétébe csap át s ahelyett, hogy megvilágítaná és elősegítené, csak elködösíti és gátolja a fejlődést.

A centralizmus és demokrácia nem ellentétek, hanem egymást kiegészítő ellentétpár, amelyben az ellentét egysége nyilvánul meg. A párt politikája nem lehet más, mint centralisztikus és demokratikus is egyben. Az országos, nagyvonalú, tudományosan megalapozott tervet is csak központilag lehet kidolgozni. Centralizmus nélkül, azaz központilag, tudományosan irányított terv nélkül a szocialista gazdaság el sem képzelhető. De a centralizmus nem zárja ki az alulról jövő kezdeményezést, az általános nem zárja ki a sajátosat, hanem éppen ellenkezőleg, kiemeli, aláhúzza azt. A centralizmus nem zárja ki a demokráciát. De a centralizmusnak az a foka és formája, ami nálunk az előbb vázolt módon és alapokon kialakult, már nem szükségszerű, hanem patológikus jelenség volt. Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy ezeket a módszereket bárki tudatosan előre megfontolt szándékkal kitalálta, vagy előre kidolgozta.

A bürokratikus centralizmus a dogmatikus adminisztratív vonalon való gyakorlati megnyilvánulása. Ha az ellentétből dogma lett, a tételt feladattá nyilvánítják: azt végre kell hajtani. De a valóság által megcáfolt dogmák mellett nem lehet sem elvi- elméleti módszereket, sem politikai meggyőzéssel érvelni. Nem marad más hátra, mint az adminisztratív bürokratizmus módszerek mindenáron való érvényesítése, mert a felada-

tot minden eszközzel mindenáron végre kell hajtani. Ha a teoretikus vagy gyakorlati szakember, intézmény- vagy vállalatvezető, főmérnök vagy főkönyvelő, előadó, vagy munkás, vezető, vagy beosztott, kommunista vagy pártonkívüli felemeli szavát az értelmetlen intézkedések s a helytelen módszerek ellen, elmarad a meggyőzés, elmaradnak az érvek, s jönnek az adminisztratív módszerek, s a következmények – a fegyelmitől a börtönig. A leváltottak helyébe azok kerülnek, akik már nem mondanak ellent, mert nincs véleményük, tehát ellenvéleményük sincs. Világnézetük kicsúcsosodik az utasítás formális végrehajtásában, akár látják annak értelmét, akár nem, – ha egyáltalán képesek arra, hogy valamit lássanak.

A kontraszelekció az irreális és dogmatikus célkitűzések mellett szükségszerű és törvényszerű következmény. Így kerültek előtérbe – amint ezt Rákosi elvtárs a XX. kongresszusról szóló beszámolójában kifejtette – az opportunisták, a talpnyalók, a karrieristák. Így került az elméleti és gyakorlati szakmai tudással rendelkező felső- és középfokú vezetők helyére a rosszul értelmezett, ú.n. „operatív típus”, amely operál azaz cselekszik, mert sem a túlzott tudás, sem a túlzott morál nem gátolja a cselekvésben. A dolog érdeme helyett a formát nézi. Formálisan teljesíti, sőt túlteljesíti a tervet. Százezer cipő helyett százhuszezret gyárt, tekintet nélkül arra, hogy esetleg a százhuszezer cipő feleannyi idő alatt kopik el. A terv 20 százalékos túlteljesítését jelenti, ahelyett, hogy beismerné, hogy 40 százalékkal lemaradt. De nem is ez a fontos. A cipő nem arra való, hogy viseljék, hanem arra, hogy teljesítést lehessen írni, minél szebb, minél lakkozottabb jelentést. Az ilyen vezető semmiről nem intézkedik önállóan, semmiért nem érez felelősséget. Se tudása, se bátorsága nincs ahhoz, hogy hibát jelentsen. Csak szépet jelent és mindent csak utasításra cselekszik és minden cselekedetére őriz a

fiókjában egy darab papírt, amellyel „lefedez” magát. A felelősséget tehát áthárítja ő is, felettese is és ennek felettese is, felfelé és egyre feljebb, amíg már nincs tovább.

Legfelül már nem látszanak a részletek, csak a nagy vonalak, amelyek éppen azért, mert nagy vonalak, nem mutatják a konkrétumokat. A hibák dialektikája abban áll, hogy minden hiba felfedésével közelebb jutunk a helyes úthoz, a helyes megoldásokhoz. A felülről kiadott helyes rendelkezések és utasítások helytelen végrehajtása lelepleződik. De ha ez elmarad, a hibák felderítése ílymódon lehetetlen s a következmények egyre súlyosabbá válnak.

A szocializmus fölénye a kapitalizmus fölött többek között a szervezettségben, a tudományosan megalapozott tervszerűségben rejlik. Ami kötöttséget a szocializmus a dolog lényegénél fogva magában rejt, az a tudományosan megalapozott tervszerűség szükségszerű és törvényszerű centralizmusa. De nem több és nem is lehet több. Ha a tervszerű, tudományosan megalapozott és indokolt centralizmust a merev adminisztratív és bürokratikus kötöttség váltja fel, ha meggátoljuk a felelősségvállalás, a kezdeményezés és a verseny szabad kibontakozását, ha megakadályozzuk a tömegek, a milliók alkotó erejének szabad kibontakozását, akkor meggátoljuk a tudományosan megalapozott tervszerűség érvényesülését.

A tömegek hatalmas alkotó ereje nem egyszer megnyilatkozott a felszabadulás óta elmúlt évek során. Lehet és kell hinni a tömegek alkotó készségében, nemcsak a terv végrehajtásánál, hanem már az alapvonalak kidolgozásában is. Ha megkötjük a tömegek hitét, alkotó készségét, fantáziáját, a törvénytelen és törvényellenes intézkedésekkel gúzsba kötjük alkotó kezét, ha parancsszóra mechanikus kivitelezővé akarjuk süllyeszteni őket, minden százalék el-

érhetetlen vágyálommá válik. De ha engedjük kibontakozni az alkotó kedvet, ha megértjük hogy minden ember a magaposztján felelős azért, amit tesz és nem tesz, ha a tömegek meggyőződnek arról, hogy annak, amit tesznek, van célja és értelme, akkor újra csodákat tehetünk.

A törvényesség – és erről is sok szó esett – nem egyszeri, kampányfeladat, amelyet egyszeri rehabilitációval egyszerismindenkorra megoldunk. A törvényességnek érvényesülnie kell a gyárakban és bányákban, a hivatalok és intézmények munkájában, a tsz szervezésében, a begyűjtésben, az utcán és a hivatalokban, a mindennapi életben. De mit tegyünk, ha a miniszteri rendelet sérti meg a törvényesség legalapvetőbb követelményeit? – Mert ilyen is kiderült. – De a törvényesség itt van a mindennapokban. Magától értetődő és természetes dolog, mint a víz, a levegő vagy a mindennapi kenyér.

Az értelmiség – különösen a fiatal munkás- és parasztertelmiség – felelősségérzettől áthatott szenvedélyes és mély lendületes és mégis megfontolt vitáin nem egyszer túlzott beállítások és következtetések is hangzottak el. De úgy gondolom, itt most nem arról az 5 vagy 10 százalék igazságról van szó, amelynek érdekében elő kell segíteni – enyhébben szólva – meg kell engedni, vagy legalább is el kell tűrni az alulról jövő kritikát, hanem arról a 90 százalék igazságról, ami ezeken a vitákon most elemi erővel tör a felszínre.

Egyszer és mindenkorra véget kell vetni annak, hogy egyszerűen kispolgári ingadozónak bélyegezzenek minden értelmiségit, aki az értelem nevében szót emel, és a múlt tanulságainak levonását kívánja. Ugyanazok vádaskodnak most az értelmiség ellen, akik még néhány hónappal ezelőtt ugyanilyen könnyen odavágák minden bírálónak, hogy az ellenség hangja beszél a szájából. Itt már nem is az értelmiség ügyéről van szó. Az értel-

miség – az újak és régiék, fiatalok és öregek, közgazdászok, építészek, mérnökök, szervezők és főkönyvelők – nem légüres térben lebegő kaszt ebben az országban, hanem a munkások és parasztok értelmisége, az ő fiaik. Ők azok, akik a munkások és parasztok millióinak ki nem mondott gondolatait és érzéseit elméletileg

megalapozzák és formába öntik. A velük szemben való vádaskodás, ellenállás, rosszindulatú állásfoglalás már nem csak az értelmiség hanem az értelem – az ország és az élet értelme ellen való merénylet.

Irodalmi Újság, 1956. VI.2.

* * *

Markos György és Hegedűs B. András a Petőfi Kör egyik vitáján